

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Кафедра історії нового та новітнього часу

ББК: 63.3(0)я43
І-906
УДК: 94(100)(08)

ІСТОРИЧНА ПАНОРАМА

Збірник наукових статей ЧНУ

Спеціальність “Історія”

Рік заснування збірника 2004

Випуск 7

Випуск 7

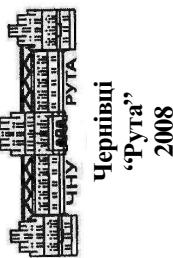
Збірник наукових праць «Історична панorama» включений до переліку наукових фахової ендемії України зі спеціальністю «Історичні науки» (Додаток до постанови президії ВАК України від 4.07.2006 р. №1 – 057 // Бюлєтень ВАК України, № 8, 2006 р.)

Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію № 289, серія ЧЦ від 23.03.2005 р.

Усі опубліковані в збірці матеріали подаються в авторській редакції.

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.

Адреса редакції: кафедра історії нового та новітнього часу, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федъковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, 58 012, тел. (0372) 52-27-39.
E-mail: hist_panorama@yahoo.com

© „Руга”, 2008

ЗМІСТ

НОВА ІСТОРІЯ

Вадим Ореховський

Церква та держава в Європі доби Просвітництва c. 7 – 14

Валерія Цубенко

Підприємницька діяльність військових поселенців Українського (Харківського) та Києво-Подільського військових поселень кавалерії c. 15 – 31

Марина Круглик

Житлові умови студентства підросійської України наприкінці XIX – на початку ХХ ст. (на прикладі м. Харкова) c. 32 – 44

Олег Постернак

Представництво буржуазії в складі партії кадетів в 1905–1907 рр. (на прикладі південних губерній Російської імперії) c. 45 – 58

Олександр Сахновський

«Якщо чехословаки... то й ірландці...»: політична імплікація як стратегія ірландської парламентської партії в 1916 – 1918 рр. c. 59 – 66

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ольга Баковецька

Голод [1921] – 23 років на матеріалах Баштанського району Миколаївської області c. 67 – 76

Олег Романько

Белорусське націоналістическе двіжение Спротивлення в годы Второй мировой войны c. 77 – 91

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Igor Підлубний

Матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України про події 1918–1919 рр. у Холмському повіті c. 92 – 106

Василь Холодницький, Тетяна Долинянська

Висвітлення проблеми голодомору 1932–1933 років в Україні на сторінках зарубіжної преси c. 107 – 116

Вікторія Калашникова

Бібліотечні фонди України в роки Великої Вітчизняної війни (на прикладі Харківської, Ворошиловградської та Сталінської областей) c. 117 – 130

РЕПОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

Володимир Клапчук

Транспорт та зв’язок на Гуптульщині XIX – першої третини ХХ ст. c. 131 – 146

Алексей Попов

Організація притамана іностранных туристів в Криму во второй половине 1950-х – 1980-х рр. c. 144 – 156

ПРОБЛЕМИ СУЧASНОГО СВІту

Наталія Нечасва-Юрійчук

К вопросу о причинах и возможных последствиях грузино-российского конфликта в августе 2008 года c. 157 – 165

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Андрій Мінас

Імперіалізм: метаморфози поняття (матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 7 березня 2008 р.) c. 166 – 181

Олександр Сич

Науковий семінар у м. Грац (Австрія) c. 182 – 186

РЕЦЕНЗІЇ

Олександр Сич

Варварієв М.М. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна. Монографія. – К., 2005. – 304 с. c. 187 – 190

Оксана Кравчук, Igor Підлубний

Чернівці в контексті урбаністичних проплесів Центральної та Східної Європи XVIII–XX ст. – Чернівці, 248 с. c. 191 – 196

Відомості про авторів c. 197
Інформація c. 198 – 199

Последствия конфликта сложно предсказать. Он негативно повлиял не только на грузино-российские отношения, но и на российско-американские. Конфликт также продемонстрировал необходимость пересмотра современной системы мировой безопасности.

Nataliya Nechayeva-Yuriyichuk

To the Question about Reasons and Possible Consequences of Georgia's Conflict in August 2008

This article is dedicated to the reasons and possible consequences of Georgia's military conflict, which occurred in August 2008.

During the whole XX century the Russia – Georgia relations were very contradictory and complicated. But at the beginning III millennium the situation was escalated by numerous reasons. Between them are Georgia's aspiration toward NATO, open conflict between Georgia and Russia leaders, economic and some other political reasons. All of them led to the military conflict and loosening Abkhazia and South Ossetia for Georgia.

The consequences of the conflict are unpredictable. It influenced negatively not only on Russia – Georgia relations, but also on Russia – USA relations. It also showed the necessity of changing the contemporary system of world security.

Наочніша до редакції 03.11.2008

Імперіалізм: метаморфози поняття

(матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 7 березня 2008 р.)

13 листопада 2007 р. відбулося засідання наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на тему: «*Імперіалізм: метаморфози поняття*».

Відкрив засідання кафедри історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича к.і.н., доц. кафедри **Є. В. Сахновський**. Він зазначив, що у європейському мисленні, принаймні, починаючи з часів формування картезіанської наукової моделі, сформувалася традиція приділяти увагу детальному обговоренню термінів, понять і категорій, аже передбачається, що кожному терміну відповідає певний зміст. У цьому плані така категорія як «имперіалізм» в останній третині ХХ – на початку ХХІ ст. стала об'єктом широкого обговорення і в Росії, і на Заході (насамперед у Великій Британії), що було пов'язане з новим підходом до проблем колоніалізму, імперії, зокрема, Британської; сформувалася новітні ціла галузь наукових досліджень – «імперіологія». І загалом сучасні історики, політологи, філософи намагаються нині по-новому підійти до цього, здавалося б, класичного поняття. Ми всі пам'ятаємо, як однобічне трактування терміну «імперіалізм», започатковане ще В. Леніним, було єдино прийнятним у радянській науці й не могло бути піддане будь-якій критиці. Сьогодні ми можемо вільно й об'єктивно обговорювати це поняття, давати йому трактовку, яка відповідає сучасним реаліям.

На початку доповіді к.і.н., в. о. доц. кафедри історії нового та новітнього часу **ЧНУ А. В. Мінаєв** наголосив, що винесена на обговорення проблема залишається доволі актуальною, оскільки, **но-перше**, імперіалізм являє собою певний історичний феномен, а, **но-друге**, їй у сьогоднішньому політичному, економічному й культурному розвитку світу, на думку різних науковців, політиків, публіцистів, можна спостерігати явища, які можуть бути віднесені до категорії імперіалістичних.

Поняття «*імперіалізм*» (від лат. *imperium* – влада, панування) є доволі складним і різноплановим, з огляду на те, що протягом ХХ ст. воно вживалося на позначення, **но-перше**, комплексу реальних явищ, **но-**

друге, певної історичнії епохи, їй, **по-третє**, сукупності філософських, політичних та політекономічних теорій, що розкривали це явище. Таким чином, можна вважати, що, з одного боку, існував *імперіалізм як певне історичне явище*, а з іншого, існував *імперіалізм як концептуальна побудова*, витворена ідеологами, теоретиками, філософами та ін. Отож, і саме поняття «імперіалізм» як не лише історичне, але й політичне, зазнало зрозумілих ідеологічних нападувань.

Зокрема, до недавнього часу у радянській науці панувало безальтернативне визначення, яке базувалося на марксистсько-ленінській філософії історії. Для ілюстрації доповідач наївів два взаємодоповнюючі визначення, вміщені у довідково-енциклопедичній літературі пізнньої радянської доби, згідно з якими імперіалізм це:

- «*монополістичний капіталізм, остання стадія розвитку капіталізму, найдхарактернішою рисою якої є панування monopolії (великих капіталістичних об'єднань)*» (*Імперіалізм // Краткий словар по філософии / Под общ. red. И.В. Блауберга, И.К. Пантини. – 4-е изд. – М.: Політиздат, 1982. – С. 107.*)
 - «*монополістичний капіталізм, його епіца ѹ остання стадія, канун соціалістичної революції. Переход... до імперіалізму відбувається на руках XIX – ХХ ст. Наукова теорія імперіалізму, вперше розроблена В.І. Леніним у праці «Імперіалізм як винна стадія капіталізму» та інших його роботах початку ХХ ст., стала нового сходинкою у розвитку соціально-економічного вчення К. Маркса» (*Мазур В.Н. Імперіалізм // Українська Советська Енциклопедія. Т. 4. – К.: Головна редакція Української Советської Енциклопедії, 1980. – С. 245.*)*
- Сьогодні історична наука відійшла здебільшого від цього однобічного «істмативського» визначення, оскільки, з одного боку, розглядаючи поняття «імперіалізм», нерідко виокремлюють наступні площини:

- імперіалізм як явище політичного життя;
 - імперіалізм як соціально-економічне явище;
 - імперіалізм як явище культурного життя;
 - імперіалізм як певна теоретична та ідеологічна побудова (так би мовити, «*імперіалістична/антиміперіалістична ідеологія*»).
- З іншого боку, говорячи про перші три площини, в історичних та соціальних науках виділяють два головні значення поняття: ***імперіалізм у широкому розумінні та імперіалізм у сувійкому розумінні***. Відповідно до цих двох значень існують два підходи до розуміння суті такого явища як імперіалізм. Перший підкresлює політичну роль і простежує імперіалізм від древніх цивілізацій, заснованих на експансії, зокрема, Римській Імперії. Другий виділяє економічні фактори й розглядає імперіалізм як особливість головним чином епохи розвинутого капіталізму ХХ ст.

Зокрема, до прихильників першого підходу до розуміння імперіалізму є сучасний українських науковець **Т. В. Орлова** (Див.:

167

Орлова Т. Імперіалізм // Історична наука: термінологічний і політичний дослідник: Навч. посібник / В.М. Липкин, В. Гусев, А.Г. Слісаренко та ін. – К.: Вища школа, 2002. – С. 152–155). Її точка зору виглядає наступним чином: хоча самий термін веде походження від нового часу, проте імперіалізм як політика є таким же давнім, як цивілізація і сягає епохи імперії гіксовів, що захопили Єгипет у ХУІІ ст. до н.е., а також імперії фараона Тутмоса III (ХУ ст. до н.е.). Водночас, в еволюції імперіалізму, зазнаєас дослідниця, можна окреслити три найважливіші періоди: **перший** – від дохристиянської ери до падіння Риму (найважливішими імперіями у той період були египетська, асирійська, вавилонська, перська, імперія Олександра Македонського і Римська); **другий** – припадає на середньовіччя (найзначніші – імперія Карла Великого і візантійська), коли часто творцем імперій виступала віра (арабський халіфат, хрестові походи); **третій** – від Великих географічних відкриттів ХУ ст. до сьогодення. При цьому останній поділяється на 4 етапи: **1** домінування Іспанії та Португалії (ХУ – ХVI ст.); **2** на арену історії виходить три нові імперіалістичні держави – Британія, Франція та Нідерланди (ХVII – остання четверть XIX ст.); **3** піднесення нової групи імперіалістичних держав – Бельгії, Німеччини, США, Італії та Японії (1880 р. – завершення Другої світової війни); **4** «неоімперіалізм» (США – СРСР) у період холодної війни).

Прихильники вузького розуміння імперіалізму (у тому числі представники марксистської та немарксистської думки) вважають, що тут прихильники даного підходу змішують поняття «імперіалізм» як комплексне багатогранне явище соціально-економічного, політичного та культурного життя з поняттям «імперія», яке зовсім ім не потожне. Говорячи про історичні витоки формування терміну «імперіалізм», долівідач зазначив, що в другій половині ХХ ст. він використовувався насамперед для позначення різних форм політичного панування потужних держав над більш слабкими. Загалом, термін «імперіалізм» почав широко вживатись у промадській думці Великої Британії, а саме, у міжпартійній публіцистиці в ході досить широкій полеміки між лібералами та консерваторами наприкінці ХІХ ст. Полеміка ця була викликана появою на рубежі ХІХ – ХХ ст. так званого «нового імперіалізму» (Див. докл.: *Гелла Т.Н. Либералізм и «новый имперализм» в Великобритании в 80-х – 90-х гг. ХХ века // Новая и новейшая история. – 2011. – № 2. – С. 56–59*). У цей час, з одного боку, Британська імперія, здавалася, сягнула максимальної своєї величини, розміру, територіальних меж. З іншого боку, політичний та інтелектуальний етап суспільства ставало зрозуміло, що Британська імперія входить у смуту певної кризи (зокрема, найскривальнішими прямовими її на той час були події навколо англо-бурської війни та ірландське питання). Монопольне становище Британії на світовому ринку похитнулася, роль колоній як стабілізуючого фактору, натомість, суттєво зросла. Полеміка, по суті, була з двох питань:

– К.: Вища школа, 2002. – С. 152–155). Її точка зору виглядає наступним чином: хоча самий термін веде походження від нового часу, проте імперіалізм як політика є таким же давнім, як цивілізація і сягає епохи імперії гіксовів, що захопили Єгипет у ХУІІ ст. до н.е., а також імперії фараона Тутмоса III (ХУ ст. до н.е.). Водночас, в еволюції імперіалізму, зазнаєас дослідниця, можна окреслити три найважливіші періоди: **перший** – від дохристиянської ери до падіння Риму (найважливішими імперіями у той період були египетська, асирійська, вавилонська, перська, імперія Олександра Македонського і Римська); **другий** – припадає на середньовіччя (найзначніші – імперія Карла Великого і візантійська), коли часто творцем імперій виступала віра (арабський халіфат, хрестові походи); **третій** – від Великих географічних відкриттів ХУ ст. до сьогодення. При цьому останній поділяється на 4 етапи: **1** домінування Іспанії та Португалії (ХУ – ХVI ст.); **2** на арену історії виходить три нові імперіалістичні держави – Британія, Франція та Нідерланди (ХVII – остання четверть XIX ст.); **3** піднесення нової групи імперіалістичних держав – Бельгії, Німеччини, США, Італії та Японії (1880 р. – завершення Другої світової війни); **4** «неоімперіалізм» (США – СРСР) у період холодної війни).

Прихильники вузького розуміння імперіалізму (у тому числі

представники марксистської та немарксистської думки) вважають, що тут прихильники даного підходу змішують поняття «імперіалізм» як комплексне багатогранне явище соціально-економічного, політичного та культурного життя з поняттям «імперія», яке зовсім ім не потожне.

Говорячи про історичні витоки формування терміну «імперіалізм», долівідач зазначив, що в другій половині ХХ ст. він використовувався насамперед для позначення різних форм політичного панування потужних держав над більш слабкими. Загалом, термін «імперіалізм» почав широко вживатись у промадській думці Великої Британії, а саме, у міжпартійній публіцистиці в ході досить широкій полеміки між лібералами та консерваторами наприкінці ХІХ ст. Полеміка ця була викликана появою на рубежі ХІХ – ХХ ст. так званого «нового імперіалізму» (Див. докл.: *Гелла Т.Н. Либералізм и «новый имперализм» в Великобритании в 80-х – 90-х гг. ХХ века // Новая и новейшая история. – 2011. – № 2. – С. 56–59*). У цей час, з одного боку, Британська імперія, здавалася, сягнула максимальної своєї величини, розміру, територіальних меж. З іншого боку, політичний та інтелектуальний етап суспільства ставало зрозуміло, що Британська імперія входить у смуту певної кризи (зокрема, найскривальнішими прямовими її на той час були події навколо англо-бурської війни та ірландське питання). Монопольне становище Британії на світовому ринку похитнулася, роль колоній як стабілізуючого

продовжити розширення імперії надалі, чи (при)зупинитись, займаючись «перетривленням» приседніх територій, колоній, та як надалі управляти імперією: зберегти стару систему колоніального управління яка підкоряла колонії інтересам виключно метрополії, чи трансформувати її, надавати колоніальним народам певного самоврядування та ін.

Тоді ярі консерватори, прихильники проведення активної колоніальної політики, насамперед, Дж. Чемберлен, вважаючи себе захисниками імперії й ідентифікували як «імперіалістів». Вони протистояли тим, хто обстоював шляхи внутрішнього розвитку різних частин країни. Серед ідей, які поширюються й становуть популярними на той час серед населення метрополії можна назвати:

- обрунтування «цивілізаторської» місії британців (на їхню долю випали ті самі функції, які виконувала Римська імперія з управління «відсталими народами»);
- створення імперії є природним процесом і великом досягненнім англійського народу;
- Британська імперія являє результат мирного розселення англійців за океаном;
- Англія і колонії – едине ціле, їх варто розглядати як союз рівноправних республік» та ін.

Водночас, саме у період «нового імперіалізму» народилися теорії т.зв. **соціал-імперіалізму** (комплекс ідей, за якими рішення соціальних проблем в самій Англії безпосередньо пов’язано з процвітанням імперії, тобто, за рахунок коштів від експлуатації колоній можна покращити життєві умови, систему охорони здоров’я).

Ліберали здебільшого будували свою полеміку, використовуючи популярні на той час гасла їх ідеї **соціал-дарвінізму** (зокрема, колоніальна їх територіальна експансія є найголовнішими засобами справи цивілізації; «інсінгкт до експансії» проявляє себе через «любою до свободи» та ін.). Цікавою є думка лібераля У. Гайдстона, який вперше розділив поняття «імперії» та «імперіалізм»: імперія вже існує, в основі діяльності її колоніальної адміністрації лежить етика християнства і свободи, тоді як імперіалізм передбачає підкорення інших народів та захоплення їх земель; т. зв. «дух імперіалізму» він ототожнював із шовінізмом.

Криза британських теорій «нового імперіалізму» була пов’язана із англо-бурським війною (1892-1902 рр.). Саме у цей час з’явилася праця англійського економіста Джона Гобсона «Імперіалізм» (1902 р.). Гобсон вважав, що в кінцевому результаті територіальної експансії європейських держав, а також СПА, виникне об’єднання західних держав, що цілком буде жити за рахунок народів іншого світу. Разом з такого роду союзом виникне «диктатура на беззлека паразитизму» заходу. «Цей паразитизм породить групу промислового розвинутих народів, щієї класу, зібраних

169

величезні маси покірних їм найманців, не зайнятих усіє в землеробстві й промисловості, а виконуючи особисті послуги її другорядну роботу у виробничих підприємствах, підлеглих контролю нової фінансової аристократії». Цей паразитарний імперіалізм, що відтворив більшато рис пізнішої Римської імперії, буде всіляко маскувати свою сутність. Утім, на думку Гобсона, «природу не обдуриш; закони її діють усіоди, єони прирікають паразита на атрофію, на вимирання й цікавите зніження, - тих законів не уникнеш ні народам, ні окрім організмам» (Цит. за: Концепції залежності та зависимості // Селенін Ю. Філософія історії – http://scerps.ru/library/id_1085.html)

Упор на економічні аспекти поняття «імперіалізм» в цілому, хоча й не винятково, пов’язаний з марксизмом. Його представники розглядали поняття «імперіалізм» у взаємозв’язку двох типів еклансиї: економічної, яка здійснюється провідними підприємствами-монополістами та політичної, яка здійснюється державою, однак, значного мірою, в інтересах забезпечення тієї ж економічної експансії.

Зокрема, значний «доробок» у цьому плані належав роботі «Фінансовий капітал. Новітня фаза в розвитку капіталізму» (1910 р.) австрійського соціал-демократа, одного з фундаторів «австромарксизму» Рудольфа Гільфердинга. Значна частина положень, відомих нам з праці Леніна «Імперіалізм як винча стадія капіталізму» вперше були висловлені саме Гільфердинтом.

За теорією імперіалізму Гільфердинга, фінансовий капітал, монополізувавши вітчизняний ринок, та возвинувши високі мита для іноземних конкурентів, у своїй гонитви за надприбутками переходить до політики зовнішньої експансії. Таким чином, за Гільфердинтом, імперіалізм – економічно логічна зовнішня політика фінансового капіталізму, який якєє собою зрілий капіталізм. Водночас, Гільфердинг, як і загалом австромарксисти, вважав, що імперіалізм є однією з можливих, хоча й небажаних, одинак не абсолютно необхідною особливістю капіталізму. Більше того, в середовищі теоретиків соціал-демократії надалі поширилося твердження, що наступний стадії капіталістичного розвитку буде притаманною цілком мирна організація світової економіки (за Каутським, «ультраімперіалізм»).

Наступним з марксистів, хто серйозно звернувся до теорії імперіалізму, був **Микола Бухарин** (Див. докл.: Коэн С. Бухарин. Політическая біографія. 1888-1938 / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1988. – С. 53-62), розробка якого під назвою «Світове господарство та імперіалізм» (скороочене видання – 1915 р.; розширене – 1918 р.) до 1929 р. вважалися в СРСР класичним поряд з твором Леніна «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму». При цьому, Бухарин значною мірою скористався теорією Гільфердинга, але надав їй радикального характеру.

- фінансовий капітал не може вести юдної політики, крім імперіалістичної;
- імперіалізм є «ненічного історичного категорією», яка має виникнути на конкретній стадії капіталістичного розвитку;
- в епоху імперіалізму війни є неминучими;
- імперіалізм сприяє визріванню об'єктивних передумов для соціалістичної революції.

• в епоху імперіалізму *націоналізм* як політичний, так і економічний перетворюється на анахронізм, оскільки імперіалістичні війни призводять до краху самостійних маленьких держав.

Загалом, для Бухарина імперіалізм, як він досить образно виразив це, «...Новий Левіафан, перед яким фантазія Томаса Гобса здається дитячою іграшкою. І поки що... «немає сили на землі, яка б зрівнялася із ним»».

Класичного вильду марксистська теорія імперіалізму набула у всім добре відомій роботі **B. Леніна** «*Імперіалізм як найвища стадія капіталізму*» (1916 р.; видана в 1917 р.), основні положення якої є наступними:

- концентрація виробництва й капіталу приводять до створення монополій, тоді як сфера поширення вільної конкуренції дедалі зменшується;
- промисловий капітал як домінуюча форма капіталу замінюються фінансовим;
- експорт капіталу переважає над експортом товарів;
- економічний розподіл світу на сферу впливу багатонаціональних картелів;
- політичний розподіл світу між великими державами, у яких експорт фінансового капіталу у колонії дозволяє здійснювати їхню експлуатацію та, частково, утримувати країні рівень життя у частині власних робітників.

Загалом же, «...імперіалізм є експлуатація сотень мільйонів залишних націй малим числом найбагатших націй». При цьому, *концепція Леніна* мала *дея сумісністії відмінності: по-перше*, він вважав, що монополії, виростаючи з вільної конкуренції, не усувають її повністю, існуючи, натомість, поруч з нею та додаючи їм зайвої суперечливості капіталізму; *по-друге*, він був переконаним, що антиімперіалістичний націоналізм (націоналізм пригноблених націй) є тим революційним фактором, який викликає національно-визвольні війни та, в кінцевому підсумку, сприятиме краху самого імперіалізму.

Пізніше, вже у 20-х рр. велику увагу виявлення впливу колоніальних і залишків країн на розвиток капіталізму в країнах Заходу приділяв у своїх роботах «Імперіалізм» (1926), «Імперіалізм і його

критики» (1926) і «Імперіалізм і кризи» (М., 1930) німецький соціал-демократ **Фріц Штернерберг**.

Доповідач наголосив, що походного від «теорії імперіалізму» вважається «теорія залишного розвитку», поширення в другій половині ХХ ст. з-поміж багатьох ліберальних та неомарксистських економістів та філософів (напр., **Rudolf Пребін** (*концепція «центр-периферія»*), **Іммануїл Валлерстайн** (*концепція «сейм-система»*)), однак їх розглядається за межі теми даного семінару.

Далі **A. В. Мінаєв** назначив, що певна дискусія щодо імперіалізму розгорнулася в другій половині ХХ ст. Вона стосувалася питань: чи можна підвисти під поняття «імперіалізму» біполлярну систему часів «холодної війни», які особливості має т.зв. «неоімперіалізм» та коли останній виник як явище: після Першої світової війни чи після Другої, та ін. Серед марксистів каменем спотикання стала проблема зовнішньої політики СРСР у добу «холодної війни»: наскільки правомірно вважати її імперіалістичною (частина троцьків, наприклад, американські та японські, визначали її як «чертвоний імперіалізм»). Чи, навпаки, англійський науковець **Дж. Годлмор** у середині 70-х рр. висунув думку, що імперіалізму більше не існує у зв'язку із занепадом колоніалізму після другої світової війни й зникнення європейських імперій.

Всередині марксистського підходу утворилися розбіжності навіть щодо сути та наслідків імперіалізму: зокрема, англійський соціолог марксист **Уоррен** на початку 80-х рр. стверджував, що колоніалізм є імперіалізм скоріше допомагали капіталістичному розвитку в "третьому світі", ніж гальмували його. Уоррен доводив, що така точка зору фактично близьче початковому уявленню Маркса.

Загалом ж серед сучасних марксистів домінує думка, згідно з якою імперіалізм - це те, що відбувається, коли поєднуються дві ранні різні форми конкуренції: 1) економічна конкуренція між капиталами; 2) геополітична конкуренція між державами. При цьому сучасний «глобальний світ» з цієї точки зору також може відповісти визначенню «імперіалізму», оскільки визначальні елементи цього явища збереглися.

Зустрічається й наступна думка: якщо визначати період холодної війни як «неоімперіалізм», то сучасний період глобалізації можна визнати як «постнеоімперіалізм» (Див.: *Мир і війна как основные способы существования классово-антагонистического общества // Павловський В.В. Проблеми сучасності – оцим філософа. Збірник наукових статей. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2007. – С. 54*). Варто, наприкінці, додати, що сьогодні у вітчизняний історичний та соціологічний науки переважає широке визначення імперіалізму. Це дозволі чітко простежується у вітчизняній навчально-діловідковій літературі. Наприклад:

- «імперіалізм – термін для позначення політики або практики поширення впливу чи контролю однієї держави на інші, слабкі чи мені розвинуті» (Орлова Т. Вказ. праця. – С. 152);
- «імперіалізм у широкому значенні – державна політика, спрямована на завоювання територій, колоній, встановлення політичного або економічного контролю над іншими державами» (Губарев В. К. Довідник ічоляра і студента. Всесвітня історія. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. – С. 303).

Утім, зазначив наприкінці доповіді **А. В. Мінаєв**, інколи термін «імперіалізм» використовується у, здавалося б, зовсім невластивому йому значенні. Наприклад, у філософії культури вживайтися термін «культурний імперіалізм» («імперіалізм Логосу», як називав це явине Ж. Деррида) на позначення тотального культурної експансії Заходу, європейського раціоналізму, характерних для класичної культури.

У сучасній постмодерній філософії вживається також вислів *постмодерністський імперіалізм*. Останній, як зазначає «Новітній філософський словник» - це постмодерністська метафора, що фіксує у своєму змісті феномен відсутності для постмодерністської культури перехід до поширення (експансії) – як зовнішніх, так і внутрішніх, як топографічних, так і семантичних (Можейко М.А. Постмодерністський імперіалізм // Новий філософський словар'. 3-е изд., исправл. - Мн.: Книжесний Дом. 2003. – С. 785). Поняття "постмодерністський імперіалізм" найбільше активно використовується в етнографічних і соціологічних аналітиках постмодернізму (особливо в третині, орієнтованої на дослідження процесів духовного розвитку третього світу в контексті культури постмодерна).

На думку прихильників терміну, «постмодерністський імперіалізм» не може бути розглянутий як експансія, а, навпаки, базується на принципах культурного плюрализму, для нього характерним є феномен переміщування в конкретних культурних контекстах як національних традицій (за вітчімним виразом, "по radio слухають реггей, у кіно дивляться вестери, на ланч ідути в McDonald's, на обід - у ресторани з місцевою кухнею, користуються паризькими парфумами в Tokio й носити одяг у стилі ретро в Гонконз")», так і традицій ідеологічних.

Після завершення доповіді, в ході подальшого обговорення проблеми, доповідачеві було задано наступні запитання:

- 1) *Наскільки актуальним є проблема імперіалізму в даний час?* (асист. кафедри історії нового та новітнього часу чину **В. М. Папук**).
Відповідаючи на запитання, **А. В. Мінаєв** зазначив, що дана тема є актуальну, по-перше, з історичної точки зору, оскільки імперіалізм являє собою як певну історичну епоху, так і притаманне їй явине.

По-друге, ми не можемо з абсолютною впевненістю вважати, що доба імперіалізму, як вважається нещодавно, запишлася позду, оскільки неподинок факти, події сьогодення можуть підпадти під визначення імперіалізму як експансії. За свідченням багатьох західних науковців та публіцистів, термін «імперіалізм» повертається до арсеналу дослідень сучасності. При цьому, якщо наприкінці ХХ ст. міркування про значимість та небезпеки імперіалізму вважалися прерогативою «лівих», то з приходом до влади в США Дж. Буша-молодшого серйозне обговорення імперіалізму раптово набуло вани в інтелектуальному світі: дослідження "нового імперіалізму" - книги й журнальні статті - виходять тепер одна за одною і вирахують поляди крайніх сторін політичного спектра (Див.: Чобер В. *Возз回味 імперіалізма в соціальних науках* // Прогнозис. – 2006. – № 2 (6)).

Не виключено, що у майбутньому дана тема ставатиме ще актуальнішою. Наприклад, вірогідний канцінат на посаду президента США від республіканців Дж. Маккейн нещодавно заявив про необхідність повернення до ідеї единого світового порядку. Ним запропоновано відродити «демократичну коаліцію Захолу» часів холодної війни на чолі із Сполученими Штатами. На думку Маккейна, новий світовий устрій й система безпеки повинні забезпечуватися Організацією Північноатлантичного договору, яка, на відміну від неефективної ООН, златна запобігати конфліктам, здійснюючи контроль за нерозповсюдженням збройної поразки й оперативно проводити гуманітарні силові акції. Загалом, сьогодніння північноамериканська geopolітична стратегія спрямована на посилення провідної ролі США в міжнародних відносинах, за рахунок поступового "м'якого" обмеження суверенитету держав, що цікавлять американське керівництво (Див.: Красинський В. *Новий імперіалізм. Теорія "ограниченного суверенітета" і "мирового правителства"* в американській політическій доктрині // Політический журнал. – 2008. – № 6-7 (183-184)).

Щодо точки зору доповідача, то останній зазначив, що вважає імперіалізм поєднанням різних форм експансії, притаманним для епохи нового та новітнього часу, причину епохи класичного імперіалізму охоплює час з кінця XIX ст. до розпаду світових колоніальних імперій. Тому розширювати хронологічно існування імперіалізму, починаючи від найдавніших часів з анахронізмом, так само як і вважати сьогоднішній час імперіалістичним у чистому вигляді.

- 2) *Чи теорія імперіалізму початку ХХ ст. – Бухаріна чи Леніна – найбільше іменце доповідачеві?* (асист. **В. М. Папук**)

Відповідаючи на запитання **А. В. Мінаєв** підкрестив, що в теоріях, розроблених як Бухаріним, так і Леніним, є багато подібного, більше того, С. Коен у своїй монографії аргументовано доводить, що Ленін, зираючи матеріал для своєї роботи «Імперіалізм як вища стадія

капіталізму», вже мав можливість читати рукопис Бухарина, й навіть написав до нього вступну статтю. Загалом, описуючи саме історичну ситуацію початку ХХ ст., обидва мають рацію в своїх характеристиках імперіалізму. Різниця була, як зазначалося вище, у деталях, (наприклад, національне питання в епоху імперіалізму та ін.), які по суті описаного ними глобального явища принципово картину не змінювали. Інша справа, ми можемо тут вести дискусії щодо того наскільки намальовані ними тенденції були вірно екstrapольовані у майбутнє.

3) Свогочасні міжнародних відносинах актуального сферу зліткнення імперіалістичних впливів? (асист. кафедри історії нового та новітнього часу **В.І. Піннак**)

Відповідаючи на запитання доловідач підкреслив, що сьогодні нерідко зустрічається точка зору, яка ототожнює імперіалізм із явищем глобалізму. Так, за словами професора економіки й політології Каліфорнійського університету М. Інтрілгейтора, «... дякі країни, особливо Франція й ряд інших європейських держав, розглядають глобалізацію як спробу США доломогти культурної, економічної й політичної гегемонії... Інші бачать у глобалізації нову форму колоніалізму, при якій роль нової метрополії зростає США, а колонії - більшість інших країн, що поставлють туди не тільки сировину, але й устаткування, робочу силу, капітал та інші, які необхідні для виробничого процесу компонента і є одночасно частину глобального ринку збуту» (Диг. за: Бурсак В. Глобалізація: новий вимік імперіалізма чи начало конца? – <http://www.russianland.org/164.html?RPHSESSID=1868faee592e1a45fbfa42c541da43357>).

Особливо ототожнення глобалізму із імперіалізмом є популярним серед різних течій антиглобалістів. Отож, виходячи з цієї точки зору, правомірно говорити про «розв'язання» косовської проблеми всупереч принципам міжнародного права, зокрема, всупереч резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 від 10 червня 1999 р., є проявом імперіалізму. Утім, заради спрavedливості, потрібно вказати, що є й ліберальна точка зору, яка заперечує ототожнення глобалізму та імперіалізму. Щодо інших регіональних конфліктів, то їх потрібно розглядати кожен окремо, хоча в багатьох випадках і там ми можемо побачити певні імперіалістичні тенденції.

4) Чи вірно, що класичний імперіалізм як зовнішньополітична доктрина був притаманний для британської політичної філософії? Наскільки правомірно поняття «імперіалізм» застосовувати щодо зовнішньої політики Російської чи Османської імперії, або імперії Габсбургів? (к.і.н., в. о. доц. **О.Г. Безаров**).

У відповіді доловідач підкреслив, що дійсно, концептуального оформлення імперіалістичні ідеї отримали вперше саме у Великій Британії, втім, навряд чи правомірно вважати британські теорії імперіалізму цілком завершеного зовнішньополітичною доктриною. Скоріше це була тема для широкої дискусії між лібералами та консерваторами щодо вибору напрямків подальшої зовнішньої політики. Щодо ж рамок застосування самого поняття «імперіалізму», то, безумовно, як характеристика інтенсивної експансії цей термін (особливо й широкому його розуміння) можна застосовувати й до інших імперій світу.

5) У якому значенні вживається термін «імперіалізм» у сучасній науковій літературі? (д.і.н., проф., завідувач кафедри історії нового та новітнього часу **О.І. Сич**).

Відповідаючи на запитання **А. В. Мінаєв** зазначив, що у нього склалося враження, що здебільшого вітчизняні автори схильні ухилятися від вживання цього терміну з огляду на його нещодавнє ідеологічне «навантаження». Російські автори в цьому плані рішучіші – вони його вживаютъ частине.

Коментуючи це відповідь, керівник наукового семінару к.і.н., доц. **Є.В. Сахновський** уточнив, що російські историки досить різко розійшлися з приводу терміну «імперіалізму». Позиція представників Московського державного університету є більш консервативною, тоді як точка зору дослідників з Російського державного гуманітарного університету, навпаки, радикальніша. «Москвяці» вважають, що з п'яти ленінських ознак імперіалізму принаймні дві перші (про роль монополій та фінансового капіталу) цілком відповідають реальній дійсності кінця XIX – ХХ ст. Ця думка проводиться у навчальних виданнях МДУ. Їх опоненти з РДУ, напомістъ, схильні вважати ленінську характеристику архаїчною, політизованою та заідеологізованою.

6) Наскільки роботу **В. Леніна**, названу у доповіді «klassичною можна вважати самостійною»? (к.і.н., доцент кафедри історії нового та новітнього часу **П.І. Яценюк**).

А. В. Мінаєв тут зауважив, що при написанні праці «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму» В. Ленін значною мірою користувався роботами попередників: і Гобсона, і Гельфердинга, і, як вже зазначалося вище, Бухарина.

Коментуючи дану відповідь, д. філос.н., проф. Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ **В. В. Павловський** наголосив, що написати на 100% оригінальну роботу (особливо такого масштабу і значення як «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму») неможливо. Тому В. Ленін дійсно застував матеріали попередників, творчо їх переробивши.

А. В. Мінаєв зазначив, що в роботі Леніна, безумовно, є й принципово нові для того часу ідеї, як, наприклад, розробка «двох

націоналізм» (націоналізм пануючої нації як реакційний та націоналізм притисненої нації як прогресивний), дякі Інш.

7) Чи звертається до поняття «імперіалізм» К. Маркс? (к.і.н., доц. О.Т. Базаров).

Доповідач У відповіді пояснив, що безпосередньо термін «імперіалізм» К. Маркс не вживав, натомість він звертався до поняття «колоніалізму».

8) Розглядаючи лікенародні відносини періоду сучасності, наприклад, просування НАТО на схід, чо є, по суті, «перетравленням» країн, які раніше входили до радянського блоку, або наявіть безпосередньо до складу СРСР, яким чином можна визначити суть зовнішньої політики США, провідних країн НАТО у руслі розноваї про імперіалізм? (д.філос.н., проф. В. В. Павловський).

А. В. Мінаєв відповів, що все залежить від того, яку дефініцію імперіалізму ми приймаємо за основу в даному конкретному випадку. Даже розбіжність у тлумаченнях не усунуто. Якщо глумачити імперіалізм як експансію загалом, пов'язану із встановленням свого політичного, економічного домінування у певних регіонах світу, то безумовно, політика США, виразно спрямована на здійснення такої експансії, є імперіалістичною. Якщо вживати термін «імперіалізм» у бухаринсько-лінінській традиції, то описаного ними явища у чистому вигляді давно вже не існує, оскільки просто змінилася сама споха. Звідси, між іншим, і плутанина в термінології, коли на позначення одних і тих самих сьогоднішніх імперіалістичних тенденцій різні автори вживають різні поняття: «імперіалізм», «новий імперіалізм», «неоімперіалізм» чи «постімперіалізм».

9) Чи не здається доповідачеві, що спочатку мало лісце народження терміну «імперіалізм», а вже потім його актуалізація, коли під теорію почали цужати підтвердження у реальному житті? (к.і.н., доц. Е. В. Сахновський).

Доповідач зізнався, що певна слінність у цьому є, адже він недарма зауважив на початку доповіді, що з одного боку, існував імперіалізм як певне історичне явище, а з іншого, існував імперіалізм як концептуальна побудова, причому провести порівняння і знайти між ними різницю доволі не просто. Але це не означає, що теорії імперіалізму не мали під собою підґрунтя. Навпаки, існувала проблема, яка примултувала людей над нею замислювались, знайти термін, вивчати, пояснювати тощо. Інше питання, що потім почали розроблятися теорії, які використовувались у політичній боротьбі, надалі термін «імперіалізм» (особливо у радикалів) став просто лайтивим тощо. Надалі розпочалося обговорення теми наукового семінару, в ході якого присутні обмінялися думками.

К.і.н., доц. Е. В. Сахновський звернувся до постмодерністських віянь, піднятих у доповіді, зауваживши, що сьогодні існує доволі

сильний напрямок у постмодернізмі, який називається «постколоніальний ступінь». У межах останніх ледалі більшої ваги набувають автори-вихідці з країн Сходу, як, наприклад, Е. Сайд, Чакрабарти тощо. Вони, як правило, одержують близьку західноєвропейську чи північноамериканську освіту, а потім пишуть виразно антиімперіалістичні твори, причому втілюють у них позиції представників Азійського регіону. Як приклад можна привести абсолютно «антитазіадні» книги Сайда «Орієнталізм», «Культура і імперіалізм», видані останніми роками в Україні. Отож, представники постколоніальних студій терміном «імперіалізм» оперують з певних позицій. Таким чином відбувається ніби «повернення» терміну на його «історичну батьківщину»; але він колись народився на Заході, звідти поширився вже на Схід, а тепер зі Сходу повертається назад на Захід.

К.і.н., доц. П. І. Яценюк, повертуючись до п'яти ленінських ознак імперіалізму, зазначив, що, не вважаючи Леніна науковцем (на його думку, єдина ленінська робота, яка підпадає під критерій науковості – «Розвиток капіталізму в Росії»), тим не менше припускає можливість застосування його характеристики імперіалізму до нинішніх реалій. Адже вони знаходять втілення й у сьогоднішньому житті, у тому числі в Україні. Наприклад, злиття банківського капіталу з промисловим і утворення фінансової олігархії. Або концентрація виробництва і створення монополій. Не кажучи про боротьбу за передел вже поділеного світу. Це означає, що ми (особливо Україна, країни СНД) живемо в епоху, яку охарактеризував ще Ленін.

К.і.н., доц. Е. В. Сахновський підтримав виступ попереднього оратора, зауваживши, що навіть найсуроріші критики Леніна з-поміж науковців визнають певне раціональне зерно у його роботі «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму», наприклад узагальнення наявних на той час розробок щодо імперіалізму. Інша справа, що він це питання політизував, пристосувавши до умов політичної боротьби, і, головним чином, до того, чому присвятив усе життя – світової революції. Д. філос.н., проф. В. В. Павловський звернувши увагу присутніх на термін «постімперіалізм», зазначив, що, на його думку, економічна й політична сутність розвинутих країн Заходу за останнє століття мало змінилася. Неупередженому оку видно, що процеси, характерні для епохи імперіалізму, мають місце й сьогодні, до того ж, з'явилися й нові риси явища імперіалізму. Їх описують за допомогою термінів «глобалізація», «глобальні проблеми сучасності». Таким чином можна стверджувати, що світ, ставши в онтологічному сенсі іншим, зберіг одночасно якості, притаманні ХХ ст.

Проф. В. В. Павловський порівняв поширення зовнішніх прouviv процесів глобалізації із вірусною інфекцією, яка розноситься до певного часу непомітно для хворого, мас інкубаційний період і часто доволі складно визначити її носія. Змінився й спосіб поширення

імперіалістичних впливів: якщо раніше це здійснювалося грубим, сильним шляхом, то сьогодні вироблені методики м'якого просування впливу, які включають не лише звичні нам фінансові, але й психологічні прийоми, у тому числі – манипулювання свіdomістю людей (наприклад, «помаранчева революція» кінця 2004 р. в Україні). На жаль, пересні громадян живуть у світі міфів, і, незважаючи на свій життєвий досвід, досить спрощено сприймають події, які відбуваються сьогодні в світі.

Тому науковцям необхідно міркувати над виділенням нових рис сьогоднішнього імперіалізму, з якими вчорашні покоління не стикалися.

Асист. В. М. Папук зауважив, що, наскільки йому відомо, проблема імперіалізму в піклінних підручниках викладається, виходячи з відомих п'яти ленінських ознак. Він солідаризувався з доц. **П. І. Яценюком** щодо збереження актуальності цих ленінських положень, більше того, зазначив, що, на його думку, теза щодо імперіалізму, як капіталізму «загниваючого й вмираючого» також не втратила своєї актуальності (про що говорить, у тому числі, революційна хвиля, яка прокотилася Європою після Першої світової війни). До того ж, і региональні конфлікти останніх часів, і становлення країн «золотого мильярда» до «третього світу» яскраво застівчують, що імперіалізм – не лише історичне явище, але й реальність сьогодення.

Кін., доц. **В. Ф. Холодницький** привернув увагу присутніх до підії радянсько-польської війни 1920 р., відмітивши авантюризм В. Леніна, який вважав, що, варто лише Червоній Армії з'явитися під Варшавою, як усі поляки стануть під знамена соціалізму. А від Варшави відкривався шлях на Берлін, отож, світова революція, на думку вождя більшовиків, могла бути недовгі з реалізованою. Поляки, напоміст, сприяяли просування «чervоних» до столиці, як відродження традиційного російського імперіалізму. Тому Червона Армія зустріла у своєму просуванні територією Польщі відчайдушний опір (у тому числі й польських робітників та селян). Ленін цього не очікував й був надзвичайно стурбований, він навіть назвав польських робітників «справжніми імперіалістами», оскільки, на його думку, вони виступили всупереч інтересам світового пролетаріату. Що ж до тези про «загниваючий і вмираючий» імперіалізм, то, зрозуміло, що це було хибне уявлення, оскільки останній довів свою здатність до подальшого розвитку й відсоконатення. Причому, значного мірою, завдяки соціалістичному експерименту, здійсненому на $\frac{1}{6}$ частині суспільства, який показав, як *робити не потрібно*.

Надалі доц. **В. Ф. Холодницький** підкреслив, що нині представники великого світового бізнесу, транснаціональних корпорацій (як, наприклад, Білл Гейтс на нещодавній зустрічі лідерів держав У давосі) говорять про необхідність капіталізму пристосовуватись до викликів часу, до нових умов. Зокрема, наполошустися на тому, що основне завдання не нагромадження капіталу, а те, як ним вміло

роздорядитися, у тому числі, допомогти бідним країнам, вирішувати проблеми, які існують у регіонах Азії, Африки тощо (Б. Гейтс, скажімо, говорив про безкоштовну допомогу з боку своєї корпорації Індії у провадженні там електронної системи зв'язку).

Асист. **В. М. Папук** при цьому іронічно зauważив, що навряд чи Б. Гейтс у своїх промовах говорить про те, як нині бомбить Ірак, а потім йому допомагають. Очевидно, що сьогодні протиріччя між відсталими країнами і розвинутими загострюються навіть більше, ніж це було в епоху В. Леніна. Капіталістична система, попри всі намагання пристосувати її до вимог сучасності, не є досконалою: зокрема, вона не здатна подолати безробіття й циклічні кризи. Більше того, як значачів виступаючий, навіть ідея лбералізму є хибною в своїй основі. Відповідно до цього, вони має вичернати свій «запас мінності».

Далі асист. **В. М. Папук** підкреслив, що він не згоден із надмірно критичним сприйняттям соціально-економічних досягнень СРСР. Він солідаризувався із думкою російського політолога, філософа С. Карапузіна, висловленою у його книзі «Радянська цивілізація» щодо того, що в СРСР було зроблено наїзничайно багато в плані соціальної захищеності своїх громадян і Захід змушений був це частково запозичувати.

Доц. **В. Ф. Холодницький** додав, що потрібно згадати ще теорію конвергенції систем, згідно з якою відбувається «взаємопроникнення» капіталізму й соціалізму, створення якоїс нової системи на їх основі. Прихильником конвергенції був, крім інших, Андрій Сахаров. Вона поширина у сучасному Китаї та ін.

Наприкінці наукового семінару, підсумки підвів д.і.н., завідувач кафедрою історії нового та новітнього часу чину проф. **О.І. Сич**. Він запропонував повернутися до тези про ставлення Леніна до Польщі в 1920 р. Зрозуміло, називати польських робітників імперіалістами було неправильним, але вважати політику новоутвореної Польщі імперіалістичною у Леніна були всі підстави, оскільки нахабніше та агресивніше за Польшу після Першої світової війни не поводився ніхто (про це писав, між іншим, британський прем'єр-міністр Ллойд-Джордж).

Далі проф. **О.І. Сич** зазначив, що термін «імперіалізм» виник не випадково, а як позначення колоніальної політики. Ленін помилився, прикльєвши ярлик «імперіалізм» до певного періоду капіталізму (від, до наданих ним ознак та характеристики імперіалізму варто підходити зважено, оскільки багато в чому вони суттєві). На початку ХХ ст. західне суспільство вступило в таку кризу, що в Леніна склалось враження, що капіталізм доживає останні дні. Але, як показала історія, капіталістичне суспільство отримало «друге дихання», у тому числі завдяки затримці з боку СРСР.

Термін «імперіалізм» має вживатися щодо конкретного історичного періоду, однак самим лише поясненням цього терміну зміст імперіалізму не вичерпується. Цікавою є думка, що глобалізм – це інша назва імперіалізму, але сталий рівень життя у розвинутих країнах забезпечується за рахунок експлуатації «третього світу», хоча й прикривається благими гаслами.

Тому, на думку проф. О. І. Сича термін «імперіалізм» може вживатися як ключовий щодо характеристики певного явища, яке триває понині. До речі, цей термін як синонім поняття «колоніалізм» широко вживаеться й у сучасній західній літературі.

Oльга підготувавши А. В. Мінаєв*Надійшла до редколегії 30.10.2008***УДК 94(100)****Олександр Сич****Науковий семінар у Грані**

25 квітня 2008 р. мени довелося брати участь у науковому семінарі на тему „Окупація України 1918 р. Історичний контекст – Рівень наукових досліджень – Економічні та соціальні наслідки”, який був організований Інститутом з дослідження наслідків війн імені Людвіга Больцмана та Інститутом економіко-соціальної історії та історії підприємництва університету м. Грац (Австрія).

Інститут ім. Людвіга Больцмана, який очолює **Стефан Карнер**, був заснований 1993 року з метою дослідження різноманітних наслідків війн ХХ ст. (соціальних, економічних, гуманітарних, культурних тощо) на широкій міжdisciplinarnій основі. За час свою існування працівники інституту видали цілу низку солідних дослідницьких праць і збірників документів, присвячених проблемам військовополонених у Радянському Союзі в період Другої світової війни; становищу іноземних військовополонених і цивільних осіб на теренах Австрії; історії Штирія та Карінгтія та питанням „холодної війни” тощо. Серед останніх публікацій інституту слід відмітити монументальну працю „Червона Армія в Австрії”, підготовлену спільно з Російською Академією наук, де вперше подано історію радянської окупації Австрії, причому зроблено це на основі використання широкого кола радянських і австрійських джерел.

Семінар проводився в рамках проекту „Економічні та соціальні наслідки Першої світової війни для Центрально-Східної Європи”, що фінансується Ювілейним фондом Австрійського національного банку (спонсорами проведення семінару також були уряди земель Штирія й Карінгтія та місто Грац). У семінарі взяли участь науковці Австрії, Німеччини, України, Біларусі.

Семінар відкрив директор Інституту професор Ст. Карнер, який привітав учасників семінару та спіслю ознайомив присутніх із змістом зазначеного проекту, що розробляється його співробітниками. Далі із вступним словом виступив один з ініціаторів і організаторів проведення семінару доктор **Вольфрам Дорнік**, який окреслив коло питань, на яких бажано було б зосередити увагу. Серед них, зокрема, такі:

- Чому окупація України, одного з найбільш важливих стратегічних районів Східної Європи (сировина, продукти харчування, індустрія, контроль над Чорним морем), зазнала невдачі для окупантів?

- Чи вірно оцінивали ситуацію в Україні (російська Громадянська війна, розподіл землі, претензія до незалежності) країни Центральної Європи?